

ŽMOGAUS TEISIŲ
STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS
MONITORING INSTITUTE

Neapykantos kurstymas LIETUVOJE

Dažniausiai užduodami klausimai

INFORMACINIS VADOVAS

Leidinį sudarė:
Natalija Bitiukova

Dizainas:
Darius Abromaitis, Egidijus Butkus (www.imago.lt)

Nuotraukos:
iStockphoto, stock.xchng

Redakcinė kolegija:
Henrikas Mickevičius, Dovilė Šakalienė, Jūratė Guzevičiūtė

Vadovo paruošimą parėmė:
Atviros visuomenės instituto Pagalbos fondas Lietuvoje

Išleidimo metai:
2011 (atnaujintas 2013)

Turinys

Apie leidinį	4
Kas yra neapykantos kurstymas?	5
Kaip neapykantos kurstymas pasireiškia Lietuvoje?	7
Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą numatyta Lietuvos teisės aktuose?	10
Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą taikoma kitose valstybėse?	14
Ar žodžiai gali būti tokie pavojingi, kad už juos reikėtų bausti?	19
Ar baudžiamoji atsakomybė už nuomonės išreiškimą nepažeidžia saviraiškos laisvės?	21
Kas traukiamas atsakomybėn už neapykantos kurstymą Lietuvoje?	23
Ar neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kurstymas – tas pats?	25
Susidūriau su neapykantos kurstymu. Ką daryti?	29
Kur galėčiau rasti daugiau informacijos?	31

Apie Žmogaus teisių stebėjimo institutą

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTISI) yra nepriklausoma nevyriausybinė organizacija, įsteigta 2003 metais, siekianti ugdyti atvirą demokratinę visuomenę, įtvirtinant žmogaus teises ir laisves.

Institutas vykdo kasdienę valstybės institucijų ir teismų darbo stebėseną, viešai reaguoja į padarytus ar potencialius žmogaus teisių pažeidimus, atlieka tyrimus, ruošia išvadas ir rekomendacijas, inicijuoja strategines bylas teismuose, organizuoja kampanijas ir renginius, kurių tikslas – didinti visuomenės narių sąmoningumą ir žinias žmogaus teisių srityje.

Prioritetinės veiklos sritys: kova su rasizmu, antisemitizmu, ksenofobija, homofobija, bei kitomis netolerancijos bei diskriminacijos apraiškomis, teisė į privataus gyvenimo gerbimą, apimant asmens duomenų apsaugą bei privatumo apsaugą elektroninėje erdvėje, teisė į teisingą teismą, įskaitant teisminės valdžios organizavimą bei funkcionavimą, asmenų, esančių uždaroje institucijose, teisės, visų pirma, psichikos sveikatos institucijų pacientų bei vaikų namuose ar specializuotose ugdymo įstaigose gyvenančių asmenų.

Apie leidinį

*„Laisvė reiškia atsakomybę.
Štai kodėl dažnas jos bijo“*

(Džordžas Bernardas Šo, „Žmogus ir antžmogis“)

Pastaraisiais metais viešojo diskusija apie neapykantos kurstymą tapo intensyvesnė. Sėkmingos teisėkūros iniciatyvos uždrausti viešą genocido ir SSRS vykdytos agresijos prieš Lietuvą neigimą bei su tuo susijusios pirmosios bylos sulaukė nevienareikšmiško vertinimo. Kas mėnesį žiniasklaida praneša apie bylas prieš interneto komentatorius – tokie straipsniai lydimi naujos neapykantos bangos ir nepasitenkinimo dėl žodžio laisvės ribojimo.

Šiuo informaciniu vadovu siekiama atsakyti į klausimus, kuriuos užduoda daugelis žurnalistų ir kitų asmenų, gvildenančių nepakantumo ir neapykantos fenomeną.

Kas yra neapykantos kurstymas ir kaip jis pasireiškia Lietuvoje? Ar Lietuva – vienintelė valstybė, ribojanti piliečių saviraiškos laisvę? Ar saviraiškos laisvė apskritai gali būti ribojama? Prieš ką yra nukreipti žeminantys posakiai ir kas jie, dažniausiai anoniminiais slapyvardžiais prisidengę, komentatoriai? Ko imtis, nusprendus su-reaguoti į neapykantos kurstymo incidentą? „Neapykantos kurstymas Lietuvoje: DUK“ stengėmės pateikti atsakymus į šiuos ir kitus klausimus.

Dėkojame prie šio informacinio vadovo rengimo prisidėjusiems dr. Andrei Iso-kaitei ir Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros prokurorui Rimvydui Valentukevičiui.

Būtume dėkingi skaitytojams už pastabas ir komentarus.

Kas yra neapykantos kurstymas?

Neapykantos kurstymas (*angl. hate speech*) yra viešas skleidimas (žodžiu, raštu) informacijos (idėjų, nuomonių, žinomai neteisingų faktų), kuria tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų. Tokio pobūdžio informacija paprastai sukelia įtampą visuomenėje, nepakantumą kitiems nei daugumos bruožams ir taip kliudo taikiam žmonių sugyvenimui, kuria konfliktams palankią terpę.

Kurstant neapykantą pabrėžiamas tautinis, religinis, rasinis išskirtinumas arba pranašumas – teigiama, kad viena žmonių grupė pagal kokius nors požymius yra pranašesnė už kitas grupes dėl pastarųjų grupių netobulumo, t.y. dėl neva jų gamtinio, biologinio, socialinio, moralinio nuosmukio ir ydingumo [žr. prie klausimo Kur galėčiau rasti daugiau informacijos? 34, p. 13]. Neapykantos kurstymo tikslas yra įžeisti ir pažeminti ne vieną asmenį, bet visą apibrėžtą asmenų grupę.

Kurstant neapykantą:

- formuojamas negatyvus etninis, rasinis, tautinis, religinis ar kitoks stereotipas, neigiamas tam tikros tautos, etninės grupės, rasės, religijos įvaizdis;
- neigiami atskirų individų bruožai ir ydos priskiriami visai tautinei, etninei, religinei ar kitai žmonių grupei ar rasei;
- viena tauta, rasė, religija, socialinė, kalbinė ar kita grupė, ar žmonių lytis išaukštinama kitos atžvilgiu;
- už atskirų individų pripažintas nusikalstamas ar kitas neteisėtas, amoralias veikas užkraunama kaltė ir atsakomybė visai etninei, rasei, religinei ar kitai grupei;
- teigiama, kad viena tautinė, etninė, religinė ar kita grupė ar žmonių rasė turi slaptų planų, sąmokslų kitų grupių ar rasių atžvilgiu;
- praeities, dabarties, ateities negandos ir negerovės aiškinamos tam tikrų etninių, rasinių, religinių ar kitų grupių egzistavimu ir kryptinga jų veikla;
- kurstoma veikti prieš kokią nors tautą, rasę, religiją, lytį, socialinę ar netradicinės lytinės orientacijos ar kitą baudžiamajame įstatyme numatytą žmonių grupę;
- skatinamas ar pateisinamas tam tikros tautos, rasės, religijos, socialinės ar kitos baudžiamajame įstatyme numatytos žmonių grupės atstovų atžvilgiu vykdytas genocidas, kiti nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai, įskaitant trėmimus, kitas represijas;
- reikalaujama išstumti iš įvairių veiklos sferų (politinės, socialinės, kultūrinės, darbo, ekonominės ar kitos) tam tikros tautos, rasės, konfesijos ar kitos baudžiamajame įstatyme numatytos žmonių grupės atstovus;

- reikalaujama apriboti piliečių ar kitų asmenų teises ir laisves arba sukurti privilegijas vienai ar kelioms žmonių grupėms pagal jų tautinį, rasinį, religinį, socialinį ar kitokį baudžiamajame įstatyme numatytą grupinio apibrėžtumo požymį;
- grasinama ir kurstoma imtis smurtinių veiksmų prieš tam tikros rasės, tautybės, kilmės, kalbos, lyties, tikėjimo, seksualinės orientacijos ar kitos baudžiamajame įstatyme numatytais grupinio apibrėžtumo požymiais apibrėžtą žmonių grupę ar jai priklausančius atskirus asmenis dėl tokios jų priklausomybės [34, p. 14].

Genocido, karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui neigimas, toleravimas bei sumenkinimas yra laikomas viena iš neapykantos kursavimo rūšių. Holokausto neigimas yra specifinė rasistinės saviraiškos kategorija, kurią sudaro du pagrindiniai aspektai: (i) nusikaltimo prieš žmoniją neigimas ir atmetimas ir (ii) neapykantos kurstymas prieš žydų bendruomenę [18].

Neapykantos kurstymu nelaikomas faktų konstatavimas. Teisingų ir patikrintų faktų konstatavimas neturi neigiamo emocinio poveikio ir nėra nukreiptas negatyviai nuostatai formuoti. Todėl negalima, pavyzdžiui, tautinės nesantaikos kurstymu laikyti pranešimo apie tai, kad, remiantis konkrečiais sociologiniais tyrimais, pati neraštingiausia Lietuvos visuomenės gyventojų grupė yra romai. Tokios informacijos psichologinio turinio tikslas yra atkreipti dėmesį į šią problemą, o ne įtvirtinti visuomenės sąmonėje stereotipą dėl tam tikros žmonių grupės tautinio bruožo [34, p. 13].

Kaip neapykantos kurstymas pasireiškia Lietuvoje?

Lietuvoje nesantaika dažniausiai kurstoma elektroninėje erdvėje – interneto komentuose, socialiniuose tinklapiuose (pvz. kuriant neapykantą kurstančias grupes socialiniame tinkle „Facebook“), forumuose. Tokiu būdu kasmet yra padaroma didžioji – virš 90 proc. – dalis nesantaikos kurstymo veikų. Pasitaiko

atvejų, kai įžeidžiančiais, paniekinančiais, užgauliais komentarais žmonės dėl jų tautybės, kilmės ar kitų pagrindų yra išskiriami viešosiose miesto erdvėse – gatvėse ar parkuose. Kovo 11 dieną vykstančių eisenų metu taip pat užfiksuoti žeminantys, niekinantys šūkių bei dainos.

Incidentų, kurie įsiteisėjusiais teismo sprendimais buvo pripažinti nesantaikos kurstymu, pavyzdžiai:

V.V. 2006 m. Anykščių miesto teritorijoje važiuodamas automobiliu pro ten pat buvusį M. M., pro atidarytą automobilio langą, viešai pareikšdamas žodžiu, girdint aplinkiniams žmonėms, tyčiojosi iš M. M., apšaukdamas jį „čiurka“, šiuos veiksmus kartojo ir parduotuvėje „Bikuva“ Anykščiuose, o po to aikštelėje šalia šios parduotuvės, nukentėjusiojo atžvilgiu pridėdamas, kad „tokius kaip jis, reikia tremti iš Lietuvos“ bei vadino necenzūriniais žodžiais. Vėliau ant laiptų, esančių šalia parduotuvės „Norfa“, V. V. sūnus A. V. aplinkinių žmonių akivaizdoje tyčiojosi iš M. M., vadindamas jį „čiurka“, nuroydamas, kad „kitataučiai čia nereikalingi“ bei vadino necenzūriniais žodžiais.

(Iš Panevėžio apygardos teismo sprendimo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-407-337/2009)

2008 m. kovo 11 d. apie 16 val. jaunuoliai skustomis galvomis skanduodami ir kurstydami nesantaiką šūkiams ėjo nuo Katedros aikštės per Gedimino prospektą Vasario 16-osios gatvę link Tauro kalno. Jie dainavo dainas „Ant kalno mūrai...“, „Lipo žydai kopėčiom...“, „Viens du trys su pusė, graži Lietuva be rusų...“, skandavo „Lietuva-lietuviams“, „Juden-raus“ (reikia „žydai-lauk“) ir kt. Pranešimą apie besibūriuojančią ir į eiseną patraukusią jaunuolių grupę (apie 200 žm.), tarp kurių dalis yra skustagalviai (apie 70) gavę pareigūnai atvyko į įvykio vietą ir

lydėjo eitynes stebėdami dalyvius. Minioje be Lietuvos buvo nešama ir Latvijos vėliava, taip pat juoda vėliava su svastika. Dauguma buvo apsirengę juodomis striukėmis, kamufliažinėmis kelnėmis.

(Iš Vilniaus m. 2 apylinkės teismo sprendimo baudžiamosiose bylose Nr. 1-510-648/08; Nr. 1-403-784/08; Nr. 1-181-648/09; Nr. 1-40-784/09; Nr. 14-1-00927-09; Nr. 1-608-497/09)

(Nuotraukoje – po 2011 m. kovo 11 d. ant sinagogos Vilniaus mieste atsirado užrašas „Juden raus“ (liet. Žydai – lauk))

2007 m. balandžio 2 d. interneto naujienų portale www.delfi.lt publikavus A. Vinokuro straipsnį „A. Vinokuras: apie Lietuvos žydų restitucijos problemą“ komentuose asmenys, pasivadinę „lietuvis“, „antisemitas“, „neantisemitas“ ir kitais slapyvardžiais kurstė prieš žydų tautybės žmonių grupę iš jų tyčiojantis, juos niekinant ir skatinant neapykantą jiems, būtent komentaru „Lietuviai, kurie šaudė žydus, tikri didvyriai, reikėtų jiems Paneriuose pastatyti paminklą“.

(Iš Vilniaus m. 1 apylinkės teismo sprendimo baudžiamojo byloje Nr. 1-250-88/2008)

Lietuvoje nuo neapykantos kurstymo dažniausiai nukenčia kitos rasės ar tautybės (juodaodžiai, žydai, romai, lenkai, rusai), kito tikėjimo (musulmonai, judėjai, Jehovos liudytojai), homoseksualios orientacijos bei transseksualūs asmenys. Statistiniai duomenys rodo, kad 2012 m. iš 263 užregistruotų tokio pobūdžio nusikalstamų veikų, 181 buvo susijusios su antisemitizmo skatinimu, neapy-

kanta įvairių tautybių ar etninėms žmonių grupėms (žydų, romų, rusų, lenkų) (2011 m. – 48 veikų), 13 veikų – su neapykanta juodaodžių rasei priklausančių žmonių grupei ar jos atstovams (2011 m. – 12 veikų), o 47 veikos – su neapykanta ir skatinimu smurtauti prieš netradicinės seksualinės orientacijos asmenis (2011 m. – 208 veikos) [48].

Svarbu prisiminti, kad nuo neapykantos kurstymo incidentų nukenčia ne tik konkrečioms grupėms priklausantys asmenys, didžiausią žalą patiria visuomenė, kurioje dėl neapykantos incidentų įsivyrėja nesaugumo atmosfera, griauanti tarpusavio pasitikėjimą bei taikų sambūvį.

Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą numatyta Lietuvos teisės aktuose?

Atsakomybė už neapykantos kurstymą numatyta Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso XXV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ [3]. Iš šio skyriaus pavadinimo matyti, kad jame yra išvardintos veikos, kuriomis yra kėsinamasi pažeisti vieną arba abi vertybes – lygiateisiškumą bei sąžinės laisvę.

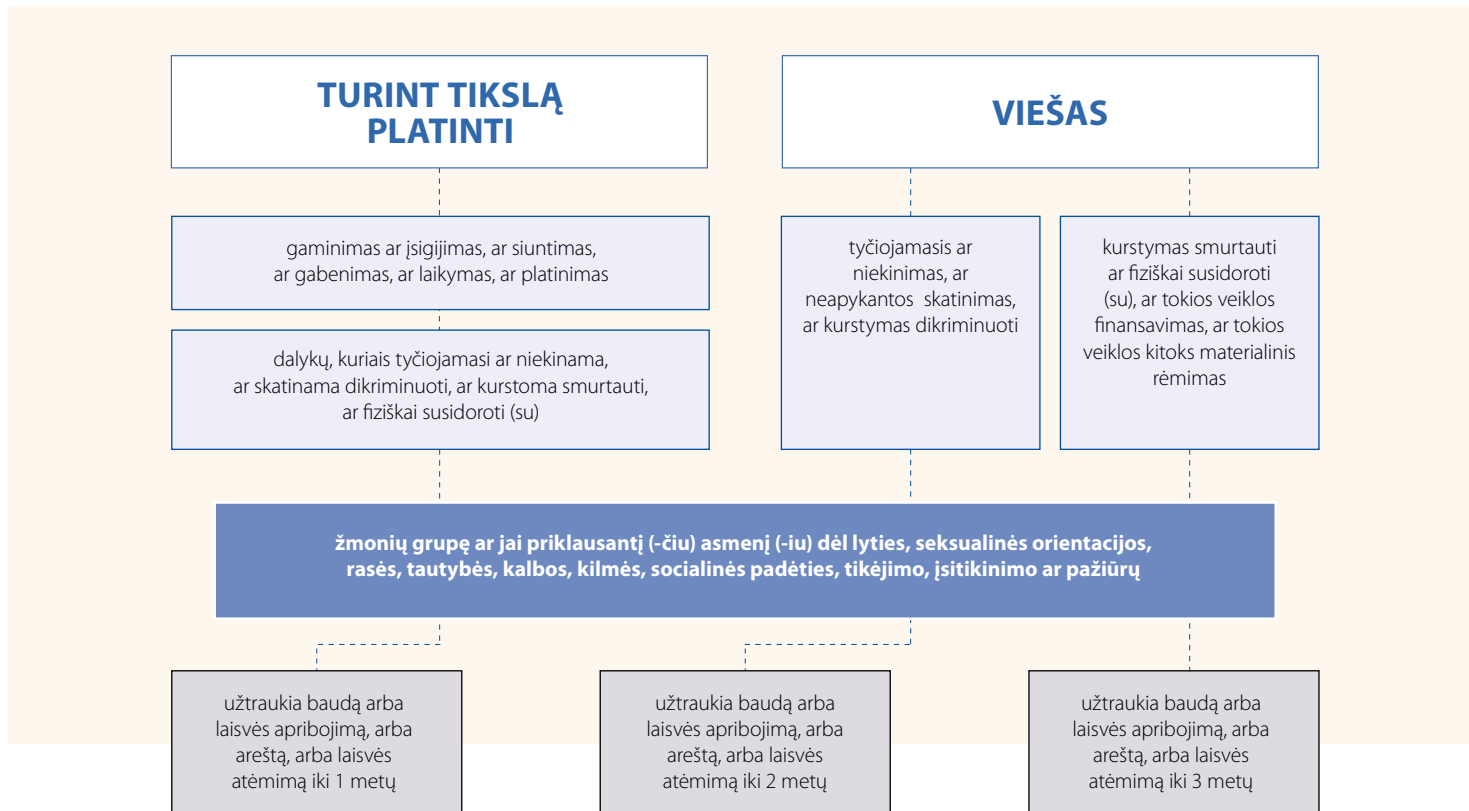
Lygiateisiškumas, dar vadinamas asmenų lygybės arba nediskriminavimo principu, yra vienas pagrindinių žmogaus teisių principų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra pasakęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokio dydžio skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas [23, punktas 19.2]. Daugiau apie diskriminacijos formas bei atsakomybę paaiškinta Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme [9] bei Lygių galimybių įstatyme [8].

Sąžinės laisvė kildinama iš humanizmo, tolerantiškumo, pasaulėžiūros pliuralizmo principų ir yra aiškinama kaip asmens laisvė išpažinti pasirinktą religiją, laikytis ir skleisti savo religines pažiūras, taip pat nesilaikyti jokios religijos nuostatų ir skleisti ateizmo pažiūras. Sąžinės laisvė yra platesnė už religijos laisvę, kadangi apima ne tik teisę būti religingam ir priklausyti bet kuriai religinei bendruomenei, bet ir teisę laikytis savo įsitikinimų, nepagrįstų jokia religine doktrina, bei nebūti dėl to blogesnėje pozicijoje nei religinio judėjimo atstovai.

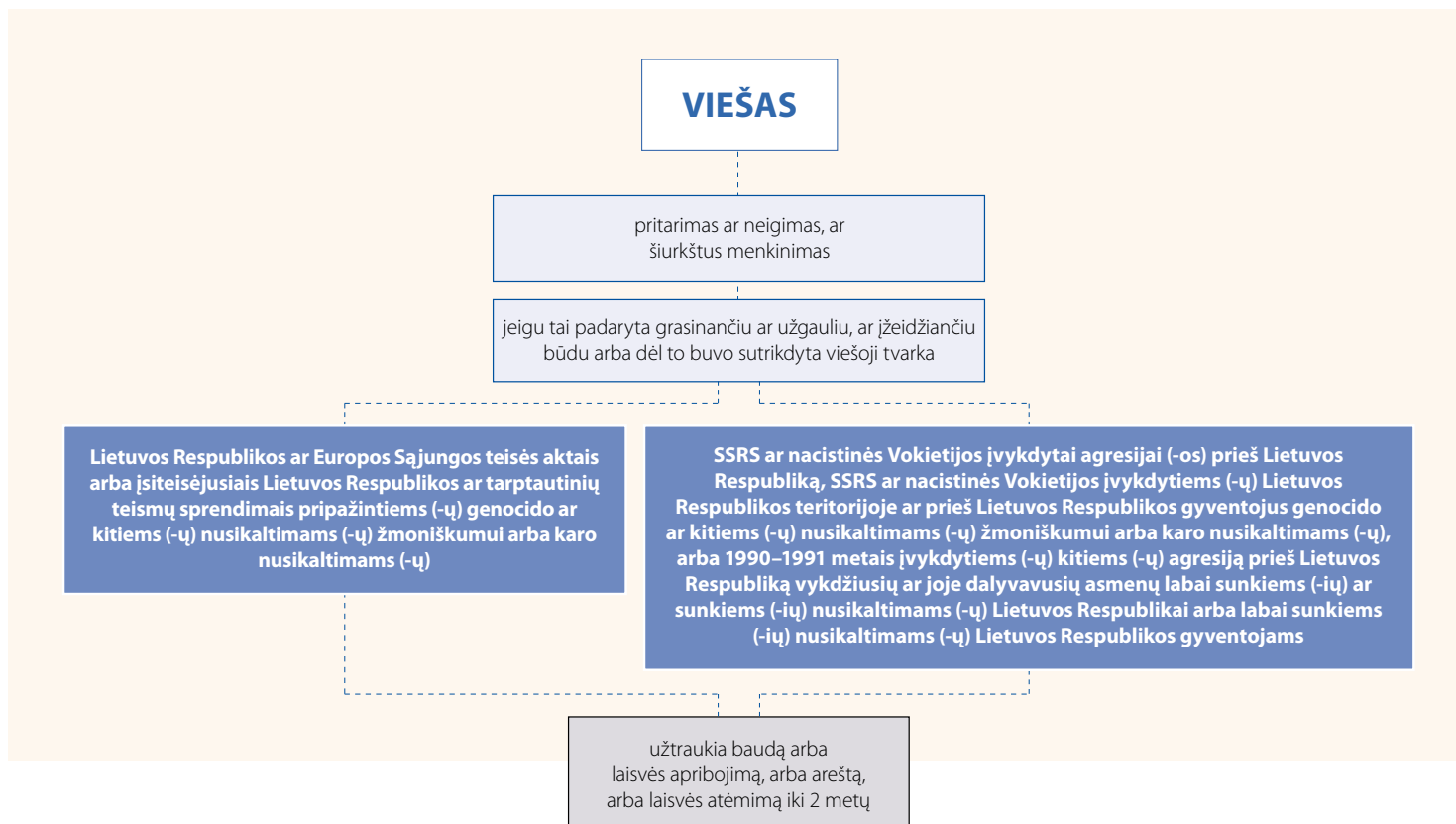

Atsakomybė už neapykantos kurstymą numatyta Baudžiamojo kodekso skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ 170 ir 170 (2) straipsniuose. Grafiškai šių teisės normų sudėtys gali būti pavaizduotos tokiu būdu:

Baudžiamojo kodekso 170 str. 1 dalis, 2 dalis ir 3 dalis:

Baudžiamojo kodekso 170 (2) straipsnis:

Už šias veikas taip pat atsako ir juridinis asmuo, t.y. įmonė, įstaiga ar organizacija.

Tame pačiame Baudžiamojo kodekso skyriuje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už diskriminavimą dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (BK 169 str.) bei trukdymą atlikti religines apeigas ar religines iškilmes. Šios veikos irgi pažeidžia skyriaus saugomas vertybes – lygiateisiškumą ir (ar) sąžinės laisvę – tačiau neapykantos kurstyto veikoms nėra priskiriamos ir dėl to šiame leidinyje plačiau nebus aptariamoms (Daugiau informacijos skyriuje Ar neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kurstytojas – tas pats?).

Atsakomybė už neapykantos kurstytoją buvo numatyta jau nuo naujojo Baudžiamojo kodekso priėmimo 2000 m. (įsigaliojo – 2003 m.). Tačiau nuo 2009 m. skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ keitėsi, buvo net kelis kartus papildytas. Pavyzdžiui, iki 2009 m. liepos 9 d. įstatymo priėmimo [5] atsakomybė už informavimo produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimą, laikymą, platinimą arba viešą demonstravimą, o taip pat ir organizacijų, propaguojančių nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, kūrimą arba dalyvavimą tokios orga-

nizacijos veikloje buvo numatyta Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekse. Vėliau šios nuostatos buvo perkeltos į Baudžiamąjį kodeksą, tokiu būdu pakeičiant 170 str. ir pridodant naująjį, 170 (1) straipsnį. Vėliausiai, 2010 m., skyriuje atsiradusi norma yra 170(2) straipsnis “Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas“ [6].

Dauguma ikiteisminių tyrimų dėl veikų nukreiptų prieš asmens lygiateisiškumą ir sąžinės laisvę pradami ir atliekami pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį – dėl kurstyto prieš kitos tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę. Statistiniai duomenys rodo, kad 2012 m. buvo atliekami 172 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamų veikų asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, įskaitant pradėtus ir ankstesniais metais, iš jų: 5 ikiteisminiai tyrimai buvo atliekami pagal BK 169 str. – dėl diskriminacijos, o likę 167 ikiteisminiai tyrimai - dėl neapykantos kurstyto pagal BK 170 str. [48]. Palyginimui: 2010 metais buvo atliekami 213 ikiteisminiai tyrimai, iš kurių 2 – pagal BK 169 str., 210 – pagal BK 170 str., 1 ikiteisminis tyrimas – dėl tarptautinių ar Lietuvos Respublikos teismų pripažintų genocido ar kitų nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų niekinimo, jų menkinimo pagal BK 170(2) str. [45, p. 8].

Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą taikoma kitose valstybėse?

Europos modelis v. JAV tradicija

Vertinimas priklauso nuo atskaitos taško. Lietuvos teisės tradicija priklauso Europos sistemai, besivadovaujantiai „progresyviu“ požiūriu, kuris pateisina plačias nuomonės raiškos (saviraiškos) ribas dėl to, kad ji tarnauja bendrajam gėriui, padeda informuoti pilietinę visuomenę ir užtikrina valstybės atskaitingumą savo gyventojams. Vadovaujantis „progresyviu“ požiūriu, neapykantos kurstymas neša jokios pridėtosios vertės valstybių gerovei bei sukelia žalą aukoms, dėl to tokio pobūdžio kalbos turėtų būti uždraustos ir jas skleidžiantys asmenys patraukti atsakomybėn. Taigi, iš esmės visos europinės teisės tradicijos šalys draudžia kurstyti neapykantą ir taiko baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas.

Šiek tiek kitokia situacija yra JAV. Amerikos visuomenė vadovaujasi „liberalia“ pozicija, kuriai laisva kalba yra esminė laisvos ir teisingos visuomenės dalis. Kalba yra laikoma vertybe net ne dėl to, kad ji neša pridėdamąją vertę, bet pati savaime. Dėl to šios tradicijos valstybėse yra laikomasi daug kritiškesnio požiūrio į saviraiškos laisvės apribojimus ir blokuojami siekiai juos įtvirtinti.

Žemiau rasite palyginimą kokią atsakomybę už neapykantos kurstymą numato skirtingos Europos valstybės bei kaip JAV yra suvokiama saviraiškos laisvės ribos.

Europos Sąjungos valstybės narės

Europos Sąjungos valstybės narės yra saistomos Sąjungos mastu priimamų teisės aktų, kurių normas jos turi perkelti į savo nacionalines teisės sistemas. Europos Sąjunga savo poziciją dėl neapykantos kurstymo išreiškė 2008 m. lapkričio 28 d. priimdama Tarybos pamatinį sprendimą 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis [14]. Pagal šį Pamatinį sprendimą valstybės narės įsipareigojo savo nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip: viešas smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, kurstymas, už tokio pats kurstymo sklaidą viešai platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą, o taip pat už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai (arba kai) veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar jai priklausantį asmenį.

Tai paaiškina, kodėl Europos Sąjungos valstybėse neapykantos kurstymas yra kriminalizuotas. Taip pat tampa aišku, kad Lietuvos Respublika turėjo pareigą pakeisti Lietuvos Baudžiamojo kodekso skyriaus „Nusikaltimai lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ normas – Pamatinio sprendimo nuostatos turėjo būti įgyvendintos iki 2010 m. lapkričio 28 d. (daugiau žiūrėti skyriuje 3. Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą yra numatyta Lietuvos teisės aktuose?).

Visos Europos Sąjungos valstybės narės yra kriminalizavusios rasizmo ir ksenofobijos kurstymą, t.y. neapykantos kurstymą prieš asmenį ar asmenų grupę dėl jų rasės, etninės kilmės, religijos ar tautybės [30, p. 42]. Kitos asmens ar asmenų grupės charakteristikos, kurios apibrėžtų nusikaltimų auką (-as), valstybėse narėse skiriasi.

Dvylika Europos Sąjungos valstybių narių, tarp kurių yra Belgija, Danija, Vokietija, Estija, Ispanija, Prancūzija, Airija, Lietuva, Nyderlandai, Portugalija, Rumunija bei Švedija, į savo baudžiamuosius įstatymus ar specialius aktus, numatančius baudžiamąją atsakomybę (pvz. Belgijos ir Rumunijos Anti-diskriminaciniai aktai) yra įtraukusios seksualinės orientacijos pagrindą [28, p. 122; 29, p. 41-43].

Kai kuriose valstybėse yra išskiriami kiti pagrindai, kaip pvz. „priklausymas klajojančioms bendruomenėms“ (Neapykantos kurstyimo draudimo aktas, Airija [13]), „lytis, kalba, politinės pažiūros, finansinis ar socialinis statusas“ (Baudžiamasis kodeksas, Estija [12]), „heteroseksualių ar homoseksualių polinkių, fizinių, išvaizdos ar psichinių trūkumų“ (Baudžiamasis kodeksas, Olandija). Dešimtyje valstybių saugomų pagrindų sąrašas yra paliktas atviras [28, p. 124].

Dauguma aptariamų ES valstybių nurodo, jog kurstyimo veika turi būti atlikta viešai, atvirai (Estija), tarp visuomenės narių (Suomija), siekiant plataus paskleidimo (Danija), atkreipiant visuomenės dėmesį (Prancūzija). Italija, Malta, Ispanija bei Latvija nenumato viešumo kaip būtinos sąlygos veikos padarymui [30, p. 42-44].

Bausmės forma, įkalinimo maksimali riba bei baudos dydžiai skirtingose valstybėse taip pat skiriasi. Pavyzdžiui, Austrijoje ir Danijoje už aptartų nusikalstamų veiksmų atlikimą gali grėsti įkalinimas iki dvejų metų, Estijoje, Latvijoje ir Lenkijoje – iki trejų metų. Veikoje esant kvalifikuojančių požymių, tokių kaip sveikatos sutrikdymas, turto sugadinimas, apgaulės panaudojimas, dalyvavimas organizacijoje ar lyderystė joje – gali būti nustatyta ilgesnė įkalinimo trukmė. Visos valstybės narės alternatyviai numato lengvesnę bausmę – baudos skyrimą. Kai kuriose valstybėse, pvz. Airijoje, už veiką atsako tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys.

Taigi, Lietuvos įstatyminis reguliavimas praktiškai nesiskiria nuo kitų ES valstybių reguliavimo neapykantos kurstyimo nusikalstamų veikų srityje. Didžiausias skirtumas išryškėja lyginant šias valstybes su JAV teisės tradicija.

Jungtinės Amerikos Valstijos ir Pirmosios pataisos teisė

Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos pirmoji pataisa, įtvirtinta Teisių bilyje skelbia, kad:

„Kongresas negali priimti jokie įstatymo draudžiančio įtvirtinti ar praktikuoti bet kokią religiją, varžančio saviraiškos ar spaudos laisvę, o taip pat žmonių teisę taikiai susirinkti bei kreiptis į vyriausybę dėl skriaudų atlyginimo“.

Ši lakoniška formuluotė buvo išsamiai išplėtotą JAV teismų praktikoje. Ekspertai teigia, kad per daugiau nei 200 metų konstitucionalizmo tradicijos Jungtinėse Amerikos Valstijose, Aukščiausias Teismas išrado beveik absoliučios saviraiškos laisvės apsaugos formulę. Bet kuris valstybės bandymas apriboti saviraiškos laisvę sulaukia ypatingo dėmesio ir yra griežtai vertinamas. Tai nereiškia, kad pagal JAV teisę galima išvengti bausmės už grąsinimus, įžeidimus ar viešosios tvarkos trik-

dymus. 1919 metų JAV Aukščiausiojo teismo byloje **Schenck v. United States**, buvo pateiktas išaiškinimas:

„Net pati griežčiausia žodžio laisvės apsauga nebus taikoma žmogui, kuris melagingai šaukia „Gaisras!“ pilname teatre, taip sukeldamas paniką. <...>“.
[26]

Tačiau, norint apriboti saviraiškos laisvę JAV, tam yra taikomi aukšti apribojimo būtinumo įrodinėjimo reikalavimai, t.y. būtina įrodyti, kad: (i) kalba kelia realią grėsmę arba (ii) žodžiai savo išraiška yra įžeidžiantys ar jais yra pažeidžiama viešoji tvarka.

Geriausiai šių reikalavimų esmę iliustruoja JAV Aukščiausiojo teismo praktika. 1960-aisiais metais Ohajo valstijoje vyko viešas KuKluksKlano narių susirinkimas, kuriuo metu ginkluoti dalyviai degino medinių kryžių ir dalijosi žeminančiais, niekinančiais pareiškimais apie žydus ir juodaodžius. Byloje **Brandenburg v. Ohio** Aukščiausiasis teismas išteisino šio susirinkimo aktyvų dalyvį, kadangi, pasak Teismo, bylos aplinkybės neleido daryti išvados apie realų pavojų, o buvo „gryna advokacija“, saugoma Pirmosios pataisos teisės [27, p. 809-810]. 1992 m. Aukščiausiasis teismas pripažino antikonstituciniu (neteisėtu) Saint Paul miesto valdžios potvarkį, numatantį bausmę už tokius veiksmus kaip kryžiaus deginimas, Nacistinės Vokietijos svastikos demonstravimas ar pasisakymai, nukreipti prieš žmonių grupę dėl rasės, odos spalvos, tikėjimo, religijos ar lyties. Teismas pareiškė, kad žodiniai pasisakymai vien tik tuo pagrindu, kad jie yra nukreipti prieš konkrečią asmenų grupę negali būti pripažįstami nusikalstamais [27, p. 811-812].

Kalbant apie JAV, svarbu pastebėti, kad skirtingas ES ir JAV požiūris į saviraiškos laisvės ribas kelia problemų persekiojant už veikas, kurių pasekmės atsirado Europoje ar konkrečiai – Lietuvoje. Tai yra ypatingai aktualu nusikalstamų

elektroninėje erdvėje (Internetė) atveju, kai veiksmas yra padaromas vienoje valstybėje, o padariniai atsiranda kitoje. Tuo naudojasi ir pažeidėjai: JAV tinklapių serveriuose jie įkuria internetines svetaines, kuriuose talpina nesantaiką kurstančią informaciją. Kadangi už tokio pobūdžio veikas JAV nėra baudžiama ir dėl to nėra įmanoma uždaryti tokių tinklapių, informacija lieka prieinama ir Europos valstybių gyventojams.

Ar žodžiai gali būti tokie pavojingi, kad už juos reikėtų bausti?

Atsakymas – taip, gali. Šiuo atveju svarbu atsigręžti į psichologijos mokslą ir prisiminti Jungtinių Amerikos Valstijų Harvardo universiteto profesoriaus, žymaus psichologo Gordon Willard Allport išankstinių nuostatų teoriją (skalę) [40], kuri buvo sukurta po Antrojo pasaulinio karo. Teorija siekė paaiškinti, kaip netolerancijos apraiškos gali peraugti į kraštutinę jų formą – žmonių naikinimą ir genocidą.

Pirmoji pakopa yra žodiniai išpuoliai, kai visuomenės dauguma sau leidžia laisvai juokauti apie mažumą, kalboje naudodama neigiamus stereotipus. Tai yra vadinama žeminančia kalba arba nepakantumo, neapykantos (nesantaikos) kursyumu. Nors dažnas pamanyt, kad žodžiai nėra žalingi, visgi jie ne tik sumenkina engiamos grupės pasitikėjimą savimi ir savo tapatybe, bet ir atveria kelią labiau žalingiems veiksams.

Antroji pakopa yra vengimas, kai mažumos yra šalinamos, kuriama jai priešiška aplinka. Kartais tai yra apibūdinama ksenofobijos terminu, kuris reiškia perdėtą nepalankumą arba priešiškumą svetimšaliams ir tam, kas svetimšališka. Šioje pakopoje yra stengiamasi atskirti mažumą, kad ji nesijaustų visuomenės dalimi ir negalėtų tikėtis pagalbos ir paramos.

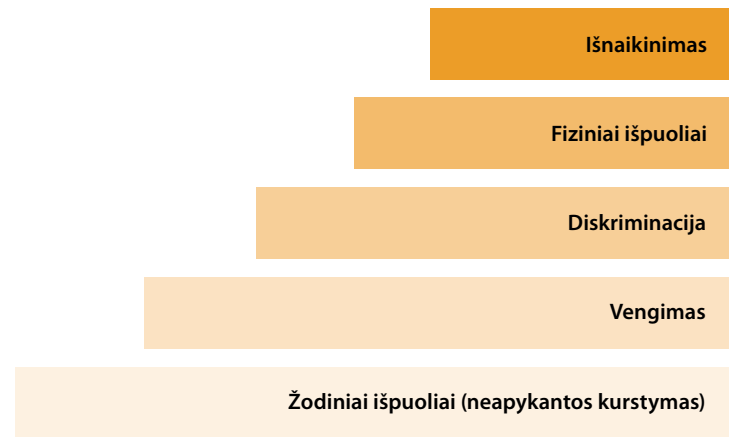
Trečioji pakopa – diskriminacija, kuri jau rodo aktyvius daugumos veiksmus siekiant sukliudyti mažumai pasinaudoti galimybėmis ir teisėmis įvairiose srityse. Engiamai grupei yra dirbtinai sudaromos kliūtys siekti išsilavinimo, gauti kvalifikuotą darbą bei užtikrinti savo nepriklausomą būvį.

Ketvirtoji pakopa – fiziniai išpuoliai, kai naikinama mažumos nuosavybė ar daroma žala sveikatai ar gyvybei (pvz. žydų pogromai). Fiziniai išpuoliai

motyvuoti neapykanta žmonių grupei vien dėl tų žmonių rasės ar kitų savybių ar bruožų yra vadinami neapykantos nusikaltimais.

Penktoji pakopa yra išnaikinimas, kai yra siekiama sunaikinti visą mažumą.

Taigi „Pagal Allporto skalę“ žodiniai neapykantos kurstyimo išpuoliai nėra atskiras reiškinys, tai yra pirma nepakantumo sistemos pakopa, kuri sukuria prielaidas vystytis ir kitoms, žiauresnėms ir net ekstremalioms formoms.

Įdomu

Kaip nuo žodžių gali būti pereita prie veiksmų liudija ir istoriniai faktai

1945-1946 m. Niurnbergo Tarptautinio karo tribunolas teisė dvidešimt keturis karo nusikaltimais kaltinamus nacistinės Vokietijos politinius ir karinius veikėjus, tarp kurių buvo ir Julius Streicher.

Julius Streicher – vienas iš seniausių Nacių partijos narių, be kitų pareigų – savaitinio antisemitinio laikraščio *Der Stürmer* savininkas ir redaktorius – buvo vienintelis iš Niurnbergo tribunolo teisiųjų, kaltintų ne už konkrečių sprendimų dėl karo ar genocido priėmimą, bet

už persekiojimą politiniais ir rasiniais pagrindais, pasireiškusių kurstymu nužudyti ir išnaikinti žydus Nacių okupuotoje teritorijoje. Savo sprendime Tribunolas išdėstė, kad Julius Streicher „savo kalbomis ir straipsniais, savaitę po savaitės, mėnesį po mėnesio užkrėsdavo vokiečių sąmonę antisemitizmo virusu ir sukurstė Vokietijos žmones aktyviam [žydų] persekiojimui. (...) Kadangi ankstyvosiose stadijose karas buvo sėkmingas ir užėmė vis didesnę Reicho teritoriją, Streicher sustiprino savo pastangas kurstyti vokiečius prieš žydus. 26 straipsniuose, kuriuos Julius Streicher publikavo tarp 1941 m. rugpjūčio mėnesio ir 1944 m. rugsėjo mėnesio, jis nedviprasmiškai reikalavo išnaikinimo.“ Julius'o Streicher'io veikla buvo pripažinta nusikaltimu žmoniškumui ir jis buvo nuteistas mirties bausme [25, p. 129-131].

Jungtinių Tautų tribunolas Ruandai rėmėsi Julius Streicher nuosprendžio motyvais priimdamas sprendimą byloje dėl 1994 m. Ruandoje įvykdyto genocido, kuriuo metu buvo išžudyta virš pusės milijono Ruandos gyventojų (tusių ir nuosaičių hutų). „Žiniasklaidos byloje“ ekstremistinės hutų radijo stoties įkūrėjai ir vadovai Ferdinand Nahimana ir Jean-Bosco Barayagwiza bei panašaus pobūdžio laikraščio *Kangura* vyriausiasis redaktorius Hassan Ngeze buvo pripažinti kaltais už persekiojimą politiniais ir rasiniais motyvais dėl to, kad per savo valdomas žiniasklaidos priemones platino kurstomojo pobūdžio informaciją [24].

Ar baudžiamoji atsakomybė už nuomonės išreiškimą nepažeidžia saviraiškos laisvės?

Saviraiškos laisvė nėra absoliuti ir gali būti ribojama. Jeigu nuomonės išraiškos būdas ir turinys nepatenka į saugomas saviraiškos laisvės ribas, tada atsakomybės taikymas už jį pripažįstamas teisėtu. Daugiausia išaiškinimų šiuo klausimu yra pateikę Europos žmogaus teisių teismas (EŽTT), nagrinėdamas bylas, susijusias su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (EŽTK) 10 straipsnio taikymu [1]. Lietuva, kaip EŽTK dalyvė, turi pareigą aiškinti ir taikyti savo teisę atsižvelgdama į Konvencijos nuostatas bei EŽTT išaiškinius.

Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnis:

1. Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimą licencijuoti radijo, televizijos ar kino įstaigas.

2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.

Europos žmogaus teisių konvencijos 17 straipsnis:

Jokia šios Konvencijos nuostata negali būti aiškinama kaip suteikianti kuriai nors valstybei, grupei ar asmeniui teisę vykdyti kokią nors veiklą ar atlikti kokius nors veiksmus, kuriais siekiama panaikinti kokias nors šioje Konvencijoje numatytas teises ir laisves ar jas daugiau apriboti nei numatyta šioje Konvencijoje.

Teisė į saviraiškos laisvę – pamatinė žmogaus teisė

Teisė į saviraiškos laisvę yra viena pamatinių teisių demokratinėje visuomenėje. Ji turi specifinį statusą, lyginant su kitomis žmogaus teisėmis, kadangi teisė į saviraišką yra ne tik demokratijos pasekmė, bet ir jos pagrindas. Be laisvų debatų, įsitikinimų raiškos pliuralizmo, demokratija nepajėgtų progresuoti ir netgi išlikti.

Saviraiškos laisvė apima teisę turėti įsitikinimus (nuomonę) ir juos (ją) reikšti, teisę neatskleisti savo įsitikinimų (nuomonės), teisę gauti ir skleisti informaciją [33, p. 7].

Iki šiol EŽTT turėjo galimybę nagrinėti bylas tik dėl neapykantos kurstymo prieš asmenį ar asmenų grupę dėl jų rasės, tautybės, etninės kilmės, religijos, ar seksualinės orientacijos, tuo tarpu kiti pagrindai, įtvirtinti tiek Lietuvos tiek kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose Teismo dar nebuvo vertinti. Bylas, kuriose keliamas klausimas dėl pareiškėjui pritaikytos atsakomybės už neapykantos kurstymą, galima sąlyginai suskirstyti į kelias grupes: (i) rasinės neapykantos kurstymas,

(ii) religinės nesantaikos kurstymas, (iii) neapykantos kurstymas, besiremiantis etnocentrizmu ir nacionalizmu idėjomis, (iv) neapykantos kurstymas prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos. Taip pat, kaip specifinė kategorija, išskiriami rasistiniai pasisakymai, kai tuo pat metu yra neigiami nusikaltimai žmoniškumui (Holokaustas) ir kurstoma neapykanta žydų bendruomenei [31, p. 98].

Saviraiškos laisvės apribojimų teisėtumo vertinimas

Vertindamas saviraiškos laisvės apribojimo teisėtumą, EŽTK atsižvelgia į tris pagrindinius kriterijus: (I) ar apribojimas buvo numatytas įstatyme, (II) ar apribojimu buvo siekiama teisėto tikslo, (III) ar apribojimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje [35, p. 29]. Apribojimus Teismas interpretuoja siaurai, o pačią teisę plačiai.

Svarbu turėti omenyje, kad apribojimo teisėtumo, tikslingumo ir būtinumo įrodinėjimo našta tenka valstybei.

Neapykantos kurstymo bylose EŽTT kreipia ypatingą dėmesį į tokias aplinkybes, kaip (I) autoriaus pasisakymo tikslas, (II) pasisakymo turinys ir kontekstas, (III) saviraiškos laisvės pasinaudojusio asmens statusas (profesija), (IV) informacijos sklaidos mastas.

Apibendrinant, EŽTT neapykantos kalbas vertina kaip visas išraiškos formas, kurios skleidžia, kursto, skatina ar pateisina neapykantą, paremtą netolerancija. Pagrindinės Teismo padarytos išvados šios kategorijos bylose:

- Saviraiškos laisvė sudaro vieną iš esminių demokratinės visuomenės pagrindų ir jos vystymosi bei kiekvieno asmens savęs realizavimo sąlygą. Naudojimasis ja apima pareigą vengti idėjų, kurios įžeidžia kitus asmenis ir pažeidžia jų teises [16, § 37].

- Visos saviraiškos formos, nukreiptos prieš Konvencijos vertybes, kai jomis yra siekiama sleisti, kurstyti ar pateisinti neapykantą, paremtą netolerancija (įskaitant religinę netoleranciją) nėra ginamos EŽTK 10 straipsnio. [16, § 51].
- Tolerancija ir pagarba visų žmonių orumui sudaro demokratinės, pliuralistinės visuomenės pagrindą, todėl gali kilti poreikis bausti arba net drausti visas saviraiškos formas, kurios skleidžia, skatina, kursto ar pateisina neapykantą, pagrįstą netolerancija (įskaitant religinę), su sąlyga, kad bet kokie taikomi formalumai, sąlygos, apribojimai, bausmės yra proporcingi siekiamam teisėtam tikslui [16; § 40].
- Politinė partija, kurios lyderiai kursto jėgos naudojimą ar proteguoja politiką, kuri negerbia demokratijos ar siekia ją bei išplaukiančias teises ir laisves sunaikinti, negali siekti EŽTK apsaugos [17, § 49; 19, § 97; 20, §§ 46-47].
- Neigimas ar persvarstymas aiškiai nustatytų istorinių faktų – tokių kaip holokausto – yra 17 straipsniu eliminuoti iš 10 straipsnio apsaugos sferos [21, § 47].
- Aiškiai nustatytų istorinių faktų, tokių kaip holokaustas, neigimas, negali būti laikomas istoriniais tyrinėjimais ieškant tiesos. Tikrasis tikslas šiuo atveju buvo reabilituoti nacionalsocialistinį režimą ir tokiu būdu apkaltinti nukentėjusiuosius istorijos klastojimu. Taigi nusikaltimų žmoniškumui neigimas yra viena aršiausių rasinio pobūdžio šmeižto formų ir neapykantos kurstymo prieš žydus forma [18].
- Saviraiškos laisvė yra svarbi visiems, tačiau ypatingai svarbi ji yra visuomenės išrinktiems atstovams: jis ar ji atstovauja savo rinkėjus ir gina jų interesus. Tačiau Teismas pabrėžia, kad būtent dėl to politiniams veikėjams reišiant savo poziciją viešai yra ypatingai svarbu vengti netoleranciją skatinančių pareiškimų. Rasistinis ir ksenofobinis diskursas tampa labiau paveikus rinkimų metu, kai argumentai turi daugiau svorio [22].

Kas traukiamas atsakomybėn už neapykantos kurstymą Lietuvoje?

Asmeninės atsakomybės principas

Už kurstančio pobūdžio pasisakymus yra tiesiogiai ir individualiai atsakingas juos paskleidęs asmuo. Ši nuostata galioja ir tais atvejais, kai kurstantys pareiškimai yra išplatunami interneto komentaruose. Vadovaujantis Visuomenės informavimo įstatymu, informavimo priemonių valdytojai (pvz. Delfi.lt ar Lrytas.lt) neturi pareigos atlyginti žalą, atsiradusią už jų portaluose talpinamus komentarus. Atsakomybė jiems galėtų būti pritaikyta, nebent jeigu jie redaguotų. Internetinių tinklalapių valdytojams tenka pareiga nurodyti informacijos šaltinį, t.y. jie privalo teikti informaciją teisėsaugos institucijoms (pvz. internetinio protokolo – IP – adresą), kai atliekami tyrimai bylose dėl neapykantos kurstymo.

Visuomenės informavimo įstatymo 54 str. 1 d. 4 p.:

Viešosios informacijos rengėjui ir (ar) skleidėjui netaikoma redakcinė atsakomybė ir jie neatsako už tikrovės neatitinkančios informacijos paskelbimą, jeigu jie nurodė informacijos šaltinį ir ji buvo pateikta tiesioginių programų, interneto konferencijų dalyvių, interaktyviosios televizijos žiūrovų ar informacinės visuomenės informavimo priemonės naudotojų, nesusijusių su viešosios informacijos rengėju [10].

Lietuvoje teisminės praktikos dėl juridinių asmenų patraukimo atsakomybėn už neapykantos kurstymo veikas kol kas nėra.

Amžiaus kriterijus

Pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus už neapykantos kurstymo veikas atsako asmenys, kuriems veikos atlikimo metu buvo suėję 16 metų. Jeigu ikiteisminio tyrimo metu teisėsaugos institucijos nustato, kad asmuo, kurstęs neapykantą, nebuvo ar nėra sulaukęs 16 metų, jo atžvilgiu baudžiamasis procesas yra nutraukiamas. Kai nusikalstamas veikas padarę vaikai negali atsakyti baudžiamąja tvarka, jų tėvams gali būti priminta apie pareigų neatlikimą – Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 straipsnis už tėvų valdžios nepanaudojimą numato atitinkamas bausmes, t.y. įspėjimą arba baudą iki keturių šimtų litų (baudžiant pakartotinai) [2].

Įdomu

2009 m. birželio 10 d. Estijos Aukščiausiasis teismas byloje **Vjatseslav Leedo vs AS Delfi** pripažino, kad interneto portalas Delfi Estonia yra taip pat atsakingas už jame paskelbtus komentarus. Teismas nurodė, kad tais atvejais, kai skaitytojų skelbiami komentarai yra šmeižiantys, vulgarūs, žeminantys ar grasinančio pobūdžio, portalo administratorius neturi leisti jų skelbti, o jeigu jie yra paskelbti, turi imtis veiksmų juos kuo greičiau pašalinti. Estijos Aukščiausiasis teismas įpareigojo atsakovą sumokėti ieškovui, apie kurį buvo paskelbti įžeidžiantys komentarai, 5 000 Estijos kronų (apie 1103 litus) žalos atlyginimo. 2013 m. spalio 10 d. EŽTT nustatė, kad toks Estijos teismo sprendimas nepažeidė Delfi Estonia teisės į saviraiškos laisvę. Teismas savo sprendimą grindė šiais argumentais: komentarai buvo publikuoti kaip reakcija į straipsnį, paskelbtą Delfi Estonia, kuris yra profesionalus, komercinės naudos siekiantis portalas; Delfi Estonia nesiėmė visų priemonių, kurios leistų išvengti žalą kitų asmenų reputacijai ir užtikrintų, kad komentarų autoriai yra patraukti atsakomybėn; suma, kurią portalas buvo įpareigotas sumokėti nebuvo didelė, tad pritaikyta sankcija laikytina proporcinga padarytai žalai [15].

Išskiriama keletas „nekenčėjų“ tipų. Daugelis yra tiesiog „aštrių pojūčių mėgėjai“: šie žmonės linkę priekabauti ar užpulti atsitiktinai pasirinktus žmones. Pavojiniausiu tipu laikomi vadinamieji „misionieriai“, įsivaizduojantys, kad turi gelbėti pasaulį nuo blogio. Ekstremistinių įsitikinimų ir pažiūrų asmenų grupių padaromas neapykantos kurstymo nusikalstamos veikos, ypač viešoje vietoje, (pvz. kapaviečių išniekinimas, pastatų išdarymas įžeidžiančiais ženklais ar užrašais) linkusios kartotis [42].

Kai kurie rasistinio pobūdžio incidentai – svastikos ir jas atitinkantys užrašai viešosiose vietose, per futbolo rungtynes ar sunkiosios muzikos koncertus skanduojami nacistiniai šūkiai, Hitlerio gimtadienio minėjimas, holokausto paminklų išniekinimas – Lietuvoje siejami su neformalia jaunimo grupuote skinhedais (skustagalviais), kurie aktyviausi Vilniuje ir Klaipėdoje. Dėl savo veiksmų jie dažnai pakliūna į policijos akiratį ir ne vienas yra nubaustas baudžiamąja ar administracine tvarka [11].

2008 m. gyventojų apklausa parodė, kad populiariausia veikla internete išlieka naujienų portalų skaitymas – naujienų portalų komentarus kartą per mėnesį ir dažniau skaito 71 proc. portalų lankytojų, o juos rašo – 18 proc. Daugiausia komentarų autorių yra bedarbiai (32 proc.), pensininkai (24 proc.), namų šeimininkės (24 proc.), moksleiviai, studentai (22 proc.) bei specialistai (15 proc.). Dažniausiai tai vyrai, didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai [32, p. 55-56].

Nors vis dar vyrauja stereotipas, kad nesantaiką kurstančius internetinius komentarus rašo tik išdykaujantys paaugliai, tačiau iš ikiteisminių tyrimų rezultatų galima spręsti ką kita. Už neapykantos kurstymą buvo nuteistas Prienų rajono ligoninės vidaus ligų gydytojas [37], vienos Klaipėdos mokyklos muzikos mokytojas [38]. Vienos Kelmės gydytojos atžvilgiu dėl parašytų komentarų teismai yra priėmę net du apkaltinamuosius nuosprendžius [39].

Ar neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kurstymas – tas pats?

Visos nusikalstamos veikos, padarytos prieš asmenis, visuomenę, turtinę nuosavybę, jeigu jos motyvuotos kaltininko išankstinėmis neigiamomis nuostatomis dėl žmonių grupės rasinės, etninės, tautinės kilmės, religijos, lyties, seksualinės orientacijos, amžiaus, socialinės padėties, neįgalumo, įsitikinimų ar pažiūrų, bendrąja prasme priskiriamos **neapykantos nusikaltimams** [34, p. 4].

Į neapykantos nusikaltimų kategoriją patenka ne vien kurstymas (neapykantos skatinimas, niekinimas, menkinimas, psichinis smurtas) prieš tam tikrais požymiais išsiskiriančias žmonių grupes, bet ir fizinis smurtas prieš juos (nužudymai, sveikatos sutrikdymai), nusikaltimai nuosavybei (turto suniokojimas, vandalizmas, maldos namų, kapinių išniekinimas), taip pat kitos nusikalstamos veikos [34, p. 4].

Neapykantos nusikalstamomis veikomis kėsinamasi į asmens savybes, sudarančias jo asmenybės, jo tapatybės šerdį. Neapykantos išpuoliai dažnai esti išskirtinai žeidžiantys, žiaurūs, įžūlūs, padaromi viešoje vietoje, matomi, todėl darantys neigiamą poveikį ne tik viešajai tvarkai, visuomenės saugumui, bet ir formuojantys nepagrįstai neigiamas visuomenės nuostatas, neigiamą požiūrį į tam tikras žmonių grupes ar jų narius.

Regioniniu ir tarptautiniu mastu veikiantys dariniai, kurių nare yra ir Lietuva, savo pamatiniais prioritetais laiko toleranciją ir nediskriminavimą bei numato pareigą valstybėms narėms kriminalizuoti neapykantos nusikaltimus. Pavyzdžiui, Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija prie Europos Tarybos 2005 m. trečiojoje ataskaitoje Lietuva buvo raginama priimti nuostatą rasinio motyvo tiesioginio pripažinimo atsakomybę. Tą padaryti skatino ir Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas. Specialusis JT pranešėjas

rasizmo klausimais p. Doudou Diene septintojoje Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Tarybos sesijoje pristatė apsilankymo Lietuvoje 2007 m. įvertinimą ir konkrečiai pasiūlė papildyti Baudžiamąjį kodeksą, numatant rasistinius motyvus atsakomybę sunkinančia aplinkybe [41].

Įdomu

Teoriškai skirstydami neapykantos nusikaltimus – išskirdami jų rūšis ir formas – sutaria ne visi ekspertai. Pavyzdžiui, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratiinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (OSCE ODIHR) laikosi nuomonės, kad neapykantos kurstymas nepatenka į neapykantos nusikaltimų sritį. Organizacija teigia, kad neapykantos nusikaltimą sudaro du pagrindiniai elementai: (i) teisei priešinga veika ir (ii) neapykantos motyvas. Kadangi neapykantos kurstymą be neapykantos motyvo sudaro tik kalbos elementas, kuris nėra pats savaime pripažįstamas nusikalstama veika, tokio pobūdžio incidentai nėra pripažįstami neapykantos nusikaltimais. Iš kitos pusės, organizacija teigia, kad kurstymas fiziškai smurtauti ar susidoroti su žmonėmis dėl jų rasinės, tautinės ar kitokios priklausomybės, visgi yra neapykantos nusikaltimas [36, p. 24-25].

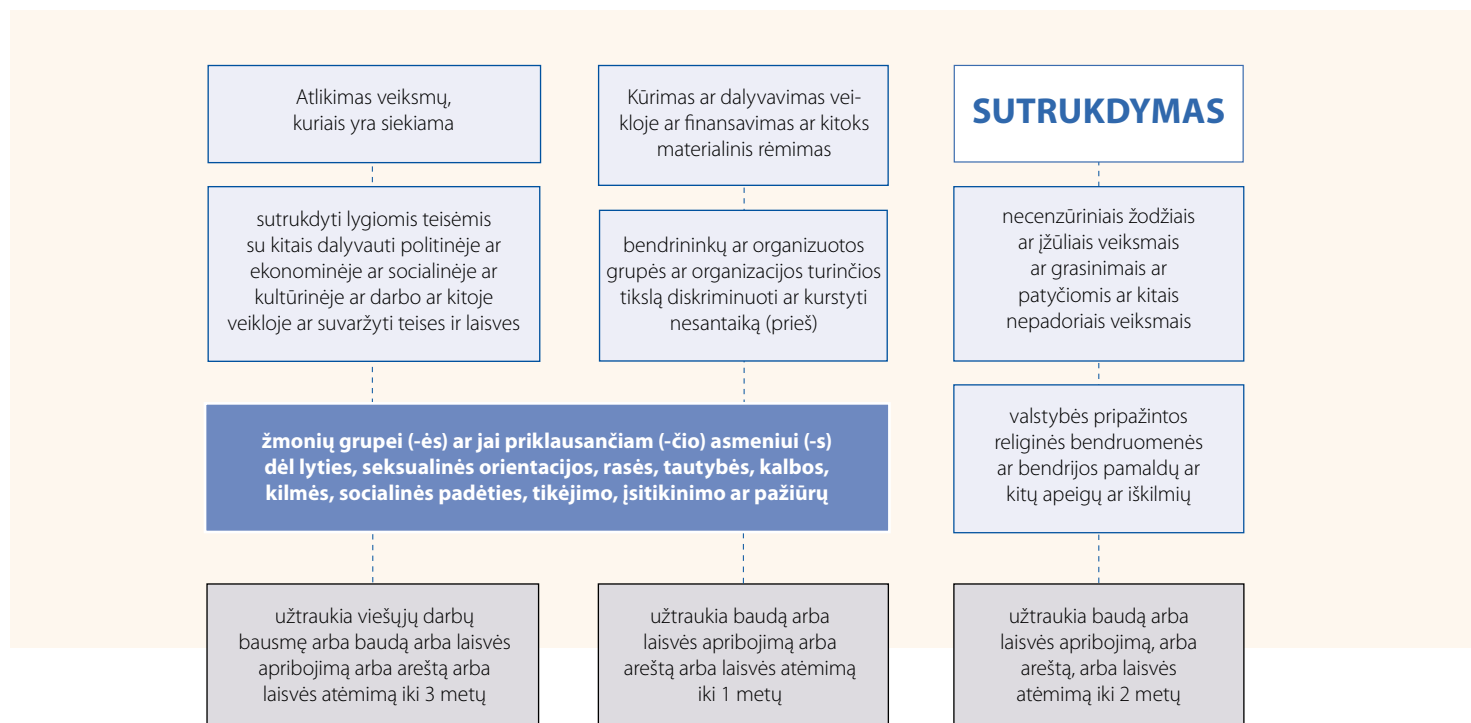
Lietuva Baudžiamajame kodekse įtvirtino atsakomybę už neapykantos nusikaltimus. Dalis nusikaltimų – priskiriami neapykantos kurstymui – buvo aptarti atsakant į klausimą *Kokia atsakomybė už neapykantos kurstymą yra numatyta Lietuvos teisės aktuose?*, o likusiųjų normos grafiškai gali būti pavaizduotos taip:

Baudžiamojo kodekso 60 str. 1 d. 12 p., 129 str. 2 d. 13 p., 135 str. 2 d. 13 p., 138 str. 2 d. 13 p.

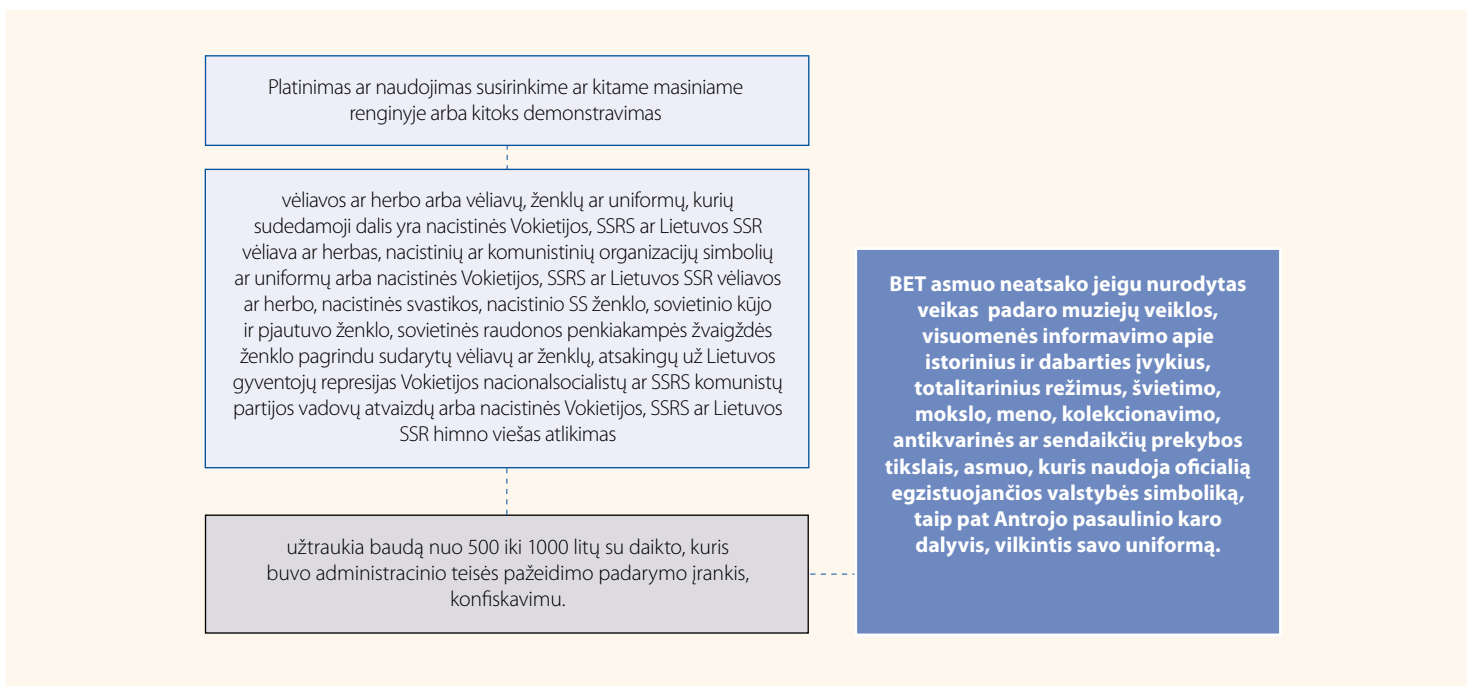
Prie nusikalstamų veikų, kurios taip pat gali būti skatinamos neapykantos, galima priskirti ir kitas veikas iš skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“:

Baudžiamojo kodekso 169 straipsnis, 170 (1) straipsnis ir 171 straipsnis:

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas nenumato bausmės už nusikaltimus – jis reguliuoja atsakomybės už administracinius nusižengimus taikymą. Tačiau vienas jo straipsnis yra reikšmingas, siekiant suvokti atsakomybės už neapykantos sklaidą Lietuvoje sistemą.

Administracinių teisės pažeidimų kodekso 188¹⁸ straipsnis:

Susidūriau su neapykantos kurstymu. Ką daryti?

Kas tiria neapykantos kurstymo veikas?

Teisėsaugos pareigūnai yra pirmieji asmenys, kurie reaguoja į nepakantumo nusikaltimus. Lietuvoje ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras. Prokuroras gali nuspręsti pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar jo dalį. Ikiteisminio tyrimo įstaiga yra policija, tačiau ikiteisminio tyrimo įstaigomis gali būti ir kitos institucijos (Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Karo policija, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, Lietuvos Respublikos muitinė, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas), jei tiriamos nusikalstamos veikos išaiškėja šioms institucijoms atliekant tiesiogines funkcijas, numatytas jų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose.

Ikiteisminis neapykantos veikų tyrimas pradedamas ir vykdomas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso [7] reglamentuota tvarka. Ikiteisminis tyrimas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno sprendimu pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Tyrimas pradedamas ir tuomet, jeigu prokuroras ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas patys nustato nusikalstamos veikos požymius ir surašo dėl to tarnybinių pranešimą.

Pranešimą apie neapykantos kurstymo incidentą gali pateikti ne tik nukentėjęs asmuo ar žmonių grupė, prieš kurią buvo kurstoma nesantaika, bet ir bet kuris žmogus ar organizacija susidūrusi su šiuo incidentu – atsitiktinis praeivis, į interneto svetainę užklydęs asmuo, naujienų portalo skaitytojas.

1. Teritorinių policijos įstaigų kontaktus galite rasti: <http://www.policija.lt/index.php?id=3607>

2. Lietuvos Respublikos prokuratūrų kontaktus galite rasti: <http://www.prokuraturos.lt/Struktura/irkontaktai/Kontaktai/Kontaktupaieska/tabid/371/Default.aspx>

Kur ir kaip aš turėčiau kreiptis?

- Jei incidentas įvyko gatvėje, pavyzdžiui, Jūs tapote liudininku įvykio, kai juodaodis asmuo mieste centre buvo užgauliotas žeminančiais, niekinančiais posakiais, pabrėžiant ir sumenkinant jo rasę. Rašytiniame pranešime reikia nurodyti įvykio datą, laiką, vietą, kokie žodžiai buvo pavartoti, kiek buvo užpuolikų ir kaip jie atrodė, kas tiesiogiai nukentėjo, kas gali paliudyti ir suteikti daugiau informacijos. Vaizdo ir garso medžiaga, užfiksuota įvairių priemonių pagalba (mobiliuoju telefonu, kamera, fotoaparatu) yra labai naudingas priedas prie prašymo. **Pranešimą reikia pateikti įvykio vietos policijos komisarui¹ arba įvykio vietos prokuratūros įstaigai.²**
- Jei neapykantos kurstymas pasireiškė spaudoje ar internetinėje erdvėje, pavyzdžiui, Jūs pamatėte internetinį komentarą, kuriuo raginama susidorošti su homoseksualios orientacijos asmenimis. Rašytiniame pranešime reikėtų nurodyti duomenų šaltinį (konkretų leidinį ar internetinį portalą), komentaro datą ir laiką, duomenis apie autorių (pvz. slapyvardį ar vardą), komentaro tekstą. Atspausdintas internetinio puslapio su komentaru langas yra labai naudingas priedas prie prašymo.

Kas vyks toliau?

Visų pirma, bus sprendžiama pradėti ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Pirmuoju atveju, ikiteisminio tyrimo įstaigos turės identifikuoti asmenį (ar asmenis), kurie galimai kurstė neapykantą. Identifikavus ir suradus tokius

asmenis, gali būti atliekami tolimesni ikiteisminio tyrimo veiksmai: apklausos, priemonių, kuriomis padaryta veika (pvz. kompiuteris) apžiūros, liudininkų apklausos. Be prokurorų ir policijos pareigūnų neapykantos nusikaltimų ikiteisminiame tyrime dažnai dalyvauja ir specialių žinių turintys asmenys – įvairių mokslo sričių specialistai, ekspertai – lingvistai, istorikai, semiotikai. Į šiuos ekspertus kreipiamasi dėl išvados pateikimo. Dažniausiai ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai kreipiasi į Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, tarp pat į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą, Lietuvos Socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutą, Lietuvos istorijos institutą. Savo išvadoje institucija pateikia įvertinimą, ar viešai paskelbta informacija skatina nesantaiką dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

Ikiteisminis tyrimas užbaigiamas surašant kaltinamąjį aktą, nutraukiant ikiteisminį tyrimą arba, kaip dažniausiai atsitinka neapykantos kurstymo byloje, surašant baudžiamąjį įsakymą. Teismo baudžiamasis įsakymas yra nuosprendis, kurį teismas priima nerengdamas bylos nagrinėjimo teisme, tuo tarpu priėmus kaltinamąjį aktą bylos nagrinėjimas yra rengiamas.

Generalinės prokuratūros duomenimis, 2012 m. atlikus ikiteisminį tyrimą, teismams buvo perduotos 74 baudžiamosios bylos dėl neapykantos kurstymo. Dvylika bylų buvo perduotos su kaltinamuoju aktu, kitos - su prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Pirmos instancijos teismai 2012 m. išnagrinėjo 62 baudžiamąsias bylas dėl neapykantos kurstymo ir diskriminacijos, 60 iš jų nagrinėjimas truko ne ilgiau kaip 6 mėnesius [47].

3. ŽTŠI pateiktus prašymus pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kurstymo galite rasti: <http://www.hrmi.lt/advokacija/viesas-reagavimas/kreipimaisi-i-generaline-prokuratura/>

Pranešimą apie neapykantos kurstymo atvejį internetinėje erdvėje reikia pateikti:

Lietuvos kriminalinės policijos biuro
Nusikaltimų elektroninėje erdvėje tyrimo valdybai
Saltoniškių g. 19 LT-08105 Vilnius
informacija@policija.lt;
Šis el.pašto adresas yra apsaugotas nuo Spam'o, jums reikia įjungti Javaskriptą,
kad matytumėte tai cyberpolice@policija.lt
Telefonas pasiteiravimui: (8 5) 271 9793.

Pranešimą apie neapykantos kurstymo atvejį nacionalinėje spaudoje ir kituose leidiniuose reikia pateikti:

Lietuvos Respublikos Generalinei prokuratūrai
Rinktinės g. 5A
LT-01515 Vilnius
generaline.prokuratūra@prokuraturos.lt
Telefonas pasiteiravimui: (8-5) 266 2305

Svarbu

Apie neapykantos kurstymo incidentą reikia pranešti **raštu**: paštu arba elektroniniu paštu. Laiške būtina nurodyti savo tapatybę ir kontaktinius duomenis, nes teisėsaugos institucijoms gali pririnkti pasitikrinti informaciją bei pranešti Jums apie įvykio tyrimo eigą.

Prašymų pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kurstymo veikų pavyzdžius galite rasti Žmogaus teisių stebėjimo instituto tinklapyje, skiltyje Viešas reagavimas.³

Kur galėčiau rasti daugiau informacijos?

Informacinis vadovas „Neapykantos kurstymas Lietuvoje: DUK“ yra parengtas remiantis Lietuvos, užsienio valstybių bei tarptautiniais teisės aktais, jų aiškinamaisiais raštais, akademinė ir praktinė literatūra, žiniasklaidos monitoringo duomenimis bei ekspertinėmis konsultacijomis.

Daugiau informacijos galite rasti:

Teisės aktai

- [1] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Žin. 1995, Nr. 40-987, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841
- [2] Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Žin., 1985, Nr. 1-1, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=397984
- [3] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Žin., 2000, Nr. 89-2741, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395588
- [4] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 170(2) ir 284(1) straipsniais ir priedo papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, Nr. XIP-1062, 2009-09-14, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=352427
- [5] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 170(1) straipsniu įstatymo projektas, Nr. XIP-248(3), 2009-06-30, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=347529
- [6] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170(2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas, Nr. XI-901, 2010-06-15, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=375951
- [7] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Žin., 2002, Nr. 37-1341, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390600
- [8] Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, Žin., 2008, Nr. 76-2998, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323620&p_query=&p_tr2=
- [9] Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, Žin., 1998, Nr. 112-3100, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=349804
- [10] Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, Žin., 1996, Nr. 71-1706, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=383812
- [11] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 538 „Dėl pranešimo pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo patvirtinimo“, Žin., 2004, Nr. 76-2628, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232571&p_query=&p_tr2=
- [12] Penal Code of the Republic of Estonia, 2001-06-06, <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview>
- [13] Prohibition of Incitement to Hatred Act of the Republic of Ireland, 1989, <http://www.irishstatutebook.ie/1989/en/act/pub/0019/index.html>
- [14] Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, Oficialus leidinys L 328, 2008-12-06, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008F0913:LT:HTML>

Teismų sprendimai

- [15] EŽTT sprendimas byloje DELFIAS prieš Estoniją, Pareiškimo Nr. 64569/09, 2013-10-10
- [16] EŽTT sprendimas byloje Gündüz prieš Turkiją, Pareiškimo Nr. 35071/97, 2003-12-04
- [17] EŽTT sprendimas byloje Yazar ir kiti prieš Turkiją, Pareiškimų Nr. 22723/93, 22724/93 ir 22725/93
- [18] EŽTT sprendimas byloje Garaudy prieš Prancūziją, Pareiškimo Nr. 65831/01, 2003-06-24
- [19] EŽTT sprendimas byloje Stankov ir Jungtinė Makedonijos organizacija Ilinden prieš Bulgariją, Pareiškimų Nr. 29221/95 ir 29225/95, 2002-01-02
- [20] EŽTT sprendimas byloje Socialistų partija ir kiti prieš Turkiją, Pareiškimo Nr. 20/1997/804/1007, 1998-05-25
- [21] EŽTT sprendimas byloje Lehideux ir Isorni prieš Prancūziją, Pareiškimo Nr. 55/1997/839/1045, 1998-09-23
- [22] EŽTT sprendimas byloje Feret prieš Belgiją, Pareiškimo Nr. 15615/07, 2009-12-10
- [23] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 15 straipsnio (2007 m. sausio 16 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai", 2010-05-18, <http://www.rkt.lt/dokumentai/2010/n100528.htm>
- [24] International Criminal Tribunal For Rwanda. Trial Chamber I. The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze, Case No. ICTR-99-52-T, 2003-12-03, <http://www.rwandainitiative.ca/resources/pdfs/judgment.pdf>
- [25] Office of United States. Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. "Nazi Conspiracy and Aggression. Opinion and Judgment", 1947, http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Nazi-opinion-judgment.pdf
- [26] U.S. Supreme Court. Schenck v. U.S., 1919-03-03, <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=249&invol=47>

Studijos ir teismų praktikos apibendrinimai

- [27] Christopher D. Van Blaricum. „Internet Hate Speech: The European Framework and the Emerging American Haven“, Washington & Lee Law Review 781 (2005), <http://law.wlu.edu/deptimages/Law%20Review/62-2VanBlaricum.pdf>
- [28] EU Agency for Fundamental Rights. „Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States. Part I – Legal Analysis“, 2008, http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/comparativestudy/FRA_hdgso_part1_en.pdf;
- [29] EU Agency for Fundamental Rights. "Homophobia, Transphobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity", 2010, <http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA-LGBT-report-update-corr2010.pdf>
- [30] EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. „Combating racism and xenophobia through criminal legislation: the situation in the EU member states“, Opinion Nr. 5-2005, 2005-11-28, [http://158.109.131.198/catedra/images/experts/COMBATING%20RACISM%20AND%20XENOPHOBIA%20\(11\).pdf](http://158.109.131.198/catedra/images/experts/COMBATING%20RACISM%20AND%20XENOPHOBIA%20(11).pdf)
- [31] European Commission Against Racism and Intolerance. "The Case-law of the European Court of Human Rights on Article 10 ECHR Relevant for Combating Racism and Intolerance", 2007, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/22-freedom_of_expression_seminar_2006/NSBR2006_proceedings_en.pdf
- [32] Inga Vinogradnaitė, Rasa Baločkaitė ir kiti. "Kalbėjimas paraštėse: alternatyvios viešosios erdvės Lietuvoje", Vilnius: Versus Aureus, 2009.
- [33] INTERIGHTS. "Freedom of Expression under the European Convention on Human Rights (Article 10). Manual for lawyers.", 2009-10-13, <http://www.interights.org/documentbank/index.htm?id=519>
- [34] Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra. Metodinės rekomendacijos dėl nusikaltamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, ypač ypatumų, 2009-12-23, <http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=ldGVK91SP8U=&tabid=221>

[35] Monica Macovei. „A Guide to the Implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights”, 2004, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C3804E16-817B-46D5-A51F-0AC1A8E0FB8D/0/DG2ENHRHAND022004.pdf>

[36] OSCE ODIHR. „Hate Crimes Laws. Practical Guide”, 2009, <http://www.osce.org/odihr/36426>

Kiti šaltiniai

[37] Dainius Sinkevičius. „Nubaustas internete su gėjas raginę susidoroti gydytojas”, Delfi.lt, 2010-11-25, <http://verslas.delfi.lt/Media/nubaustas-internete-su-gejas-ragine-susidoroti-ragine-gydytojas.d?id=38975709>

[38] Dainius Sinkevičius. „Už komentarą apie cigonus Klaipėdoje nuteistas muzikos mokytojas”, Delfi.lt, 2009-07-20, <http://verslas.delfi.lt/Media/uz-komentara-apie-cigonus-klaipedoje-nuteistas-muzikos-mokytojas.d?id=23187450>

[39] Dainius Sinkevičius. „70-metė gydytoja antrą kartą nuteista už rasistinius komentarus internete”, Delfi.lt, 2009-04-23, <http://verslas.delfi.lt/Media/70-mete-gydytoja-antra-karta-nuteista-uz-rasistinius-komentarus-internete.d?id=21815001>

[40] Human Rights Quote (85): Prejudice and Allport's scale”, 2008-08-25, <http://filipspagnoli.wordpress.com/2008/08/25/human-rights-quote-85-prejudice-and-allports-scale/>

[41] Jolanta Samuolytė. „Apie ką verčia susimąstyti rasistinis išpuolis prieš Berneen?”, Delfi.lt, 2008-04-17, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=16685685>

[42] Karolis Klimka. „Lietuva nepasirengusi atpažinti neapykantos”, Lrytas.lt, 2009-04-01, <http://www.lrytas.lt/-12385109491236235693-lietuva-nepasirengusi-atpa%C5%BEinti-neapykantos-video.htm>

[43] Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra. „Generalinė prokuratūra: internete daugėja neapykantos nusikaltnimų, piliečių netolerancija įgauna nusikalstamą pobūdį”, 2009-01-22, <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Savait%C4%97stema/tabid/68/ItemID/2434/Default.aspx>

[44] Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra. Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2009 metais ataskaita, 2010-01-29, <http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=Hios4sR7sXk=&tabid=221>

[45] Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra. Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita, 2011-01-28, <http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=xyZjtZNtKeo=&tabid=221>

[46] „Prokurorai primena tėvams atsakomybę dėl vaikų nusikalstamų veiksmų”, 15min.lt, 2008-12-05, <http://m.15min.lt/id/aktualu/nusikaltnimaiirnelaimes/prokurorai-primena-tევams-atsakomybe-del-vaiku-nusikalstamu-veiksmu-59-18268>

[47] Teismų statistika”, 2013, <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>

[48] Vidaus reikalų ministerija, Informacijos ir ryšių departamento duomenys, 2013, http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1>Friedrich-Ebert-Stiftung

ŽMOGAUS TEISIŲ
STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS
MONITORING INSTITUTE

Tel: +370 (5) 23 14 681
Fax: +370 (5) 23 14 679

E-mail: hrmi@hrmi.lt
Internet: www.hrmi.lt

Didžioji g. 5,
LT-01228, Vilnius